

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

1-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

O.X.Otaqulov, O.U.Nasriddinov, O.S.Isomiddinova Ta'lim jarayonida differensial tenglamalarning yechimini maple dasturida topish	9
A.O.Mamanazarov, D.A.Usmonov Soha chegarasida buziladigan to'rtinchi tenglama uchun aralash masala	13

X.S.Daliyev, A.R.Turayev N-Si, N-Si<Ni> va N-Si<Gd>namunalarning elektr xususiyatlariga har tomonlama gidrostatistik bosimning ta'sirini o'rganish	27
--	----

A.A.Ibragimov, N.I.Odilova <i>Tanacetum vulgare</i> l. O'simligining elementlar tarkibi va miqdorini o'rganish	34
I.R.Asqarov, M.D.Hamdanova Bug'doy kepagi asosida bioparchalanuvchan idishlar tayyorlash	39
I.R.Asqarov, K.T.Ubaydullayev Xalq tabobatida parkinson kasalligini davolashda za'faronidan foydalanish istiqbollari	43
F.R.Saidkulov, R.R.Mahkamov, A.E.Kurbanbayeva, Sh.K.Samandarov, M.L.Nurmanova Fenol asosida olingan yangi sirt faol moddalarning kalloid kimyoviy xossalrini o'rganish.....	49
N.Q.Usmanova, X.M.Bobakulov, E.X.Botirov O'zbekistonda o'sadigan <i>Melilotus officinalis</i> va <i>Melilotus albus</i> ning kimyoviy tarkibi.....	55
I.I.Achilov, M.M.Baltaeva Izobutilpiridin xloridni sellyuloza erituvchisi sifatida qo'llashning ilmiy va amaliy jihatlari.....	60
X.G'.Sidiqova, N.I.Mo'minova Uglerod (II) oksidining yarimo'tkazgichli sensori uchun g'ovak gazsezgir materiallar sintez qilish va ularni tadqiq etish.....	63
X.T.Berdimuradov, E.K.Raxmonov, S.X.Sadullayev Bug'doy donlarini navli un tortishga tayyorlashda qo'llaniladigan suvlarning uning texnologik xossalrilariga ta'siri	68
I.R.Askarov, N.Abdurakhimova, X.Isakov Qovun urug'i va po'stlog'i tarkibidagi polisaxaridlar miqdorini va ularning fizik-kimyoviy usullar bilan aniqlash.....	75
A.U.Choriyev, A.K.Abdushukurov, R.S.Jo'raev, N.T.Qaxxorov O-xloratsetilimol asosida optik faol birikmalar sintez qilish	79
F.Sh.Qobilov, X.T.Berdimuradov, E.K.Raxmonov Non ishlab chiqarishda unning sifat ko'rsatkichlari	85
F.H.Tursunov Aralash erituvchi muhitida bir xil shakldagi TiO ₂ kolloid zarrachalarining sintezi va morfografiyasi.....	90
R.A.Anorov, O.K.Rahmonov, S.B.Usmonov, D.S.Salixanova, B.Z.Adizov Neftni qayta ishlash zavodi chiqindi adsorbentlari asosida tayyorlangan burg'ulash eritmalarning asosiy ko'rsatkichlari.....	95
D.Q.Mirzabdullaeva, O.M.Nazarov <i>Prúnus armeniáca</i> l.o'simligining mineral tarkibini induktiv boslangan plazmali massa spektrometriya usuli bilan tadqiq qilish.	100
R.A.Anorov, O.K.Rahmonov, S.B.Usmonov, D.S.Salixanova, B.Z.Adizov Neftni qayta ishlash zavodi chiqindi adsorbentlari va mahalliy gillar asosida tayyorlangan burg'ulash eritmalarining issiqlik va tuzga chidamliligini o'rganish	104
A.M.Normatov, X.T.Berdimuradov, F.F.Shaxriddinov, E.K.Raxmonov O'zbekiston va Belarus bug'doy navlari farqlari tahlili	108

ARALASH ERITUVCHI MUHITIDA BIR XIL SHAKLDAGI TiO₂ KOLLOID ZARRACHALARINING SINTEZI VA MORFOGRAFIYASI**СИНТЕЗ И МОРФОЛОГИЯ КОЛЛОИДНЫХ ЧАСТИЦ TiO₂ ОДИНАКОВОЙ ФОРМЫ В СРЕДЕ СМЕШАННОГО РАСТВОРИТЕЛЯ****SYNTHESIS AND MORPHOLOGY OF UNIFORM COLLOIDAL TiO₂ PARTICLES IN A MIXED SOLVENT SOLUTION****Tursunov Firdavsi Hamzayevich¹**¹Tursunov Firdavsi Hamzayevich

– Samarqand davlat universiteti

Annotatsiya

Zol-gel usulidan foydalangan holda aralash 3:1 mol nisbatdagi organik erituvchilar etanol va asetonnitrillar yordamida rombik shakldagi TiO₂ kolloid zarrachalari olingan. Jarayon gidroliz va polikondensatsiyalanish bosqichlaridan iborat ekanligi qayd etilgan. Sintez qilingan TiO₂ kolloid zarrachalarining morfologiyasi va o'lchamlari skanerlovchi elektron mikroskop va atom kuchi mikroskopiyasi usullari yordamida aniqlangan. Sintez qilingan zarrachalar 250-350 nm, qalinligi 15-30 nm ga tengligi ta'kidlangan.

Аннотация

Коллоидные частицы TiO₂ ромбической формы были получены методом золь-геля с использованием смешанных органических растворителей этанола и ацетонитрила в соотношении 3:1 моль. Отмечается, что процесс состоит из стадий гидролиза и поликонденсации. Морфология и размеры синтезированных коллоидных частиц TiO₂ были определены с помощью сканирующей электронной микроскопии и атомно-силовая микроскопии. Отмечено, что синтезированные частицы имеют диаметр 250-350 нм при толщине 15-30 нм.

Abstract

The sol-gel method was used to synthesis rhombic-shaped TiO₂ colloidal particles by combining organic solvents ethanol and acetonitrile in a 3:1 mol ratio. It is noted that the process includes stages of hydrolysis and polycondensation. Scanning electron microscopy and atomic force microscopy were used to determine the morphology and sizes of synthesized colloidal TiO₂ particles. The synthesized particles have a diameter of 250-350 nm and a thickness of 15-30 nm.

Kalit so'zlar: zol-gel sintezi, aralash erituvchi, rombik TiO₂, kolloid zarralar, skanerlovchi elektron mikroskop.

Ключевые слова: золь-гель синтез, смешанный растворитель, ромбический TiO₂, коллоидные частицы, сканирующий электронный микроскоп.

Key words: sol-gel synthesis, mixed solvent, rhombic TiO₂, colloidal particles, scanning electron microscope.

KIRISH

Ko'pgina tadqiqotchilar oxirgi o'n yillarda o'z ilmiy izlanishlarini noyob xususiyatlarga ega bo'lgan, fan va texnologiyada qo'llaniladigan nanokristalli materiallar, xususan, metallar va metal oksidlarini o'rganishga bag'ishlaganlar. Shunday birikmalardan biri titan dioksidi (TiO₂) bo'lib, u katalitik jarayonlarda [1], gazlarni aniqlash [2], bo'yoq va kosmetika sanoati uchun oq pigmentlar [3], quyosh batareyalari, litiy-ionli batareyalar [4], organik moddalar va elektrodlarning fotokimyoviy degradatsiyasi [5] kabi ko'plab sohalarda ishlatilmoqda.

TiO₂ nanozarrachalari yarim o'tkazuvchan material hisoblanadi. Uning valent va o'tkazuvchan sohalari orasida katta taqiqlangan zona energiyasi (3,0-3,2 eV) bo'lganligi sababli u yorug'lik spektrining ultrabinafsha (UB) sohasidagi fotonlarni o'zlashtira oladi. Bu esa sirt yuzada oksidlanish–gaytarilish reaksiyalarini keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan elektron juftlarining hosil bo'lishiga olib keladi. Jahonda birinchi marta Honda va Fujishima ultrabinafsha nurlanish ostida TiO₂ elektrodi orqali suvning fotokatalitik bo'linishi aniqlagan [6]. Bugungi kunda kelib TiO₂ nanozarrachalari toksin chiqindilar [7], organik bo'yoqlar [8] va boshqa turli xil zararli moddalarni [9] suv va CO₂ gacha mineralizatsiyalashda keng qo'llanilmoqda.

Olib borilgan tadqiqotlarning aksariyati shuni ko'rsatadiki, TiO₂ zarrachalarning kristall shakli uning fotokatalitik faolligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, ba'zi tadqiqotchilar anataz rutilga qaraganda yaxshiroq fotokatalitik faollik namoyon qilishini isbotlagan bo'lishsa [10], boshqa tadqiqotchilar esa rutil eng yaxshi fotokatalitik faollikka ega ekanini aniqlashdi [11, 12], yana bir

KIMYO

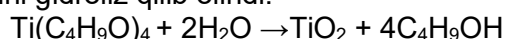
guruh tadqiqotchilar esa, anataza-rutil aralash fazalarida sinergetik ta'sirlarni [13] mavjudligini takidlashdi.

Bugungi kunga qadar bir qator olimlar tomonidan TiO₂ zarrachalarini sintez qilishning bir qator usullari, shu jumladan gidrotermik, solvotermik va zol-gel usullari o'rganib chiqilgan. Gidrotermal yoki solvotermik jarayon oddiy va qulay bo'lsa-da [14, 15], ular odatda yuqori bosim va yuqori harorat sharoitida o'tkaziladi, bu esa odatda ko'p energiya va katta xarajatlarni talab qiladi. Bu usullarning kamchiligi bu zarrachalarning hosil bo'lishi, ularning xossalari va sintez jarayonini boshqarish qiyinligidadir. Zol-gel usuli esa oddiy, past atmosfera bosimida va past haroratda (hona haroratiga yaqin) o'tkaziladigan usul [16] bo'lib, uning yordamida sintez qilinayotgan jarayonni va zarrachalarning shaklini boshqarish mumkin.

Nanozarrachalarning fizik-kimyoviy xossalari ularning kristalligiga, shakliga, hajmiga va dispersiliga bog'liqligi ko'plab ilmiy izlanishlarda yoritib berilgan. Shulardan kelib chiqqan holda, ushbu tadqiqotimizda zol-gel usulida etanol va asetonitrildan tarkib topgan aralash erituvchi eritmasidan foydalanib, rombik TiO₂ zarrachalarining sintez jarayoni va sintez parametrlari hamda hosil bo'lgan mahsulot orasidagi bog'liqlik o'rganilgan.

TAJRIBAVIY QISM

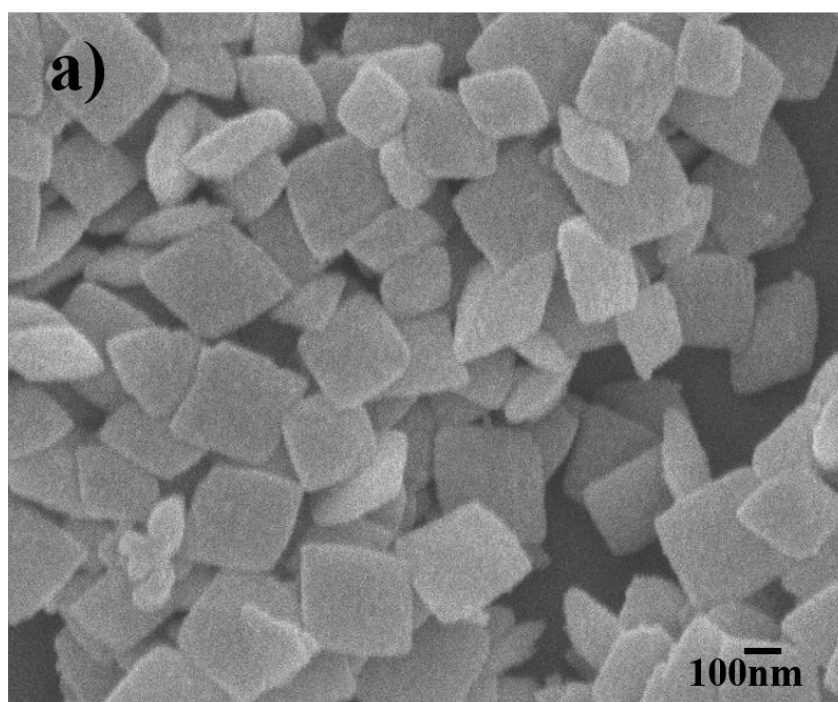
Rombik TiO₂ kolloid zarrachalari zol-gel usulidan foydalangan holda 35°C haroratda organik erituvchilarda titan tetrabutooksidini gidroliz qilib olindi.

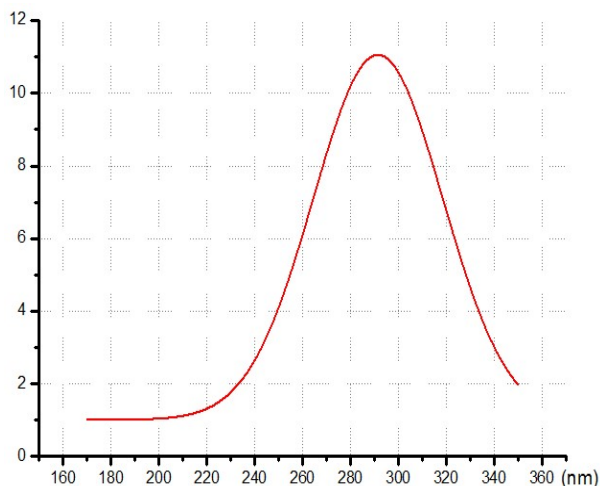

Buning uchun dastlab organik erituvchilar etanol va asetonitril 3:1 mol nisbatda olinib konussimon kolbaga solindi. So'ngra aralashmaga 40 µl distillangan suv solindi, birozdan keyin aralashmaga 1 ml titan tetrabutooksid qo'shib magnitli aralastirgich yordamida 3 soat mobaynida uzluksiz aralastirildi. Hosil bo'lgan oq cho'kma sentrofugadan foydalanib ajratildi, bir necha marotaba etanol va suv yordamida yuvildi. Quritilgan TiO₂ zarrachalari ikki soat davomida 500°C da termik ishlov berildi.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA

Bir xil rombik shakldagi TiO₂ zarrachalari xona haroratida zol-gel usulidan foydalanilgan holda sintez qilindi. Bu jarayon uchun etanol va asetonitril aralashmasi erituvchi sifatida olinib titan alkooksidi gidroliz qilindi. TiO₂ zarrachalarining sintezi ikki bosqichdan iborat bo'lib, birinchi bosqichda alkooksidning gidrolizi va ikkinchi bosqichda polikondensatsiya jarayoni boradi. Sintez qilingan TiO₂ kolloid zarrachalarining morfologiyasi va xarakteristikallari skanerlovchi elektron mikroskop (SEM) yordamida o'rganildi. Olingan natijalardan biri 1-rasmda keltirilgan.

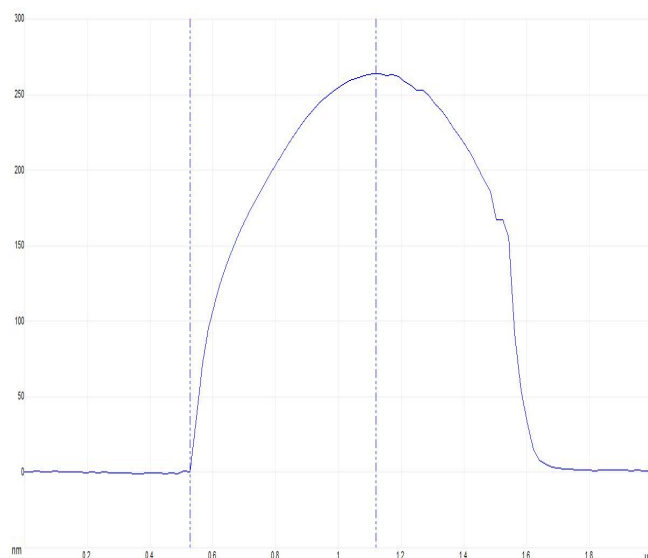

1-rasm. Sintez qilingan TiO₂ zarrachalarining SEM analiz natijasi (a); TiO₂ zarrachalari hajmlarning bo'lish ehtimoli (b).

1(a)- rasmdan ko'rinadiki, haqiqatan ham sintez qilingan TiO₂ zarrachalari bir xil shaklga ega. Sintez jarayonida hosil bo'lgan TiO₂ zarrachalarining hajmlari aniqlanib, ular hajmlarining bo'lish ehtimoliyatlari 1(b)-rasmda keltirilgan. Olingan natijalar tahliliga asosan sintez qilingan zarrachalar 2D rombik ko'rinishidagi (2 ta o'tkir va 2 ta o'tmas burchakli) submikron zarrachalar bo'lib, ularning hajmlari 250-350 nm ga teng.

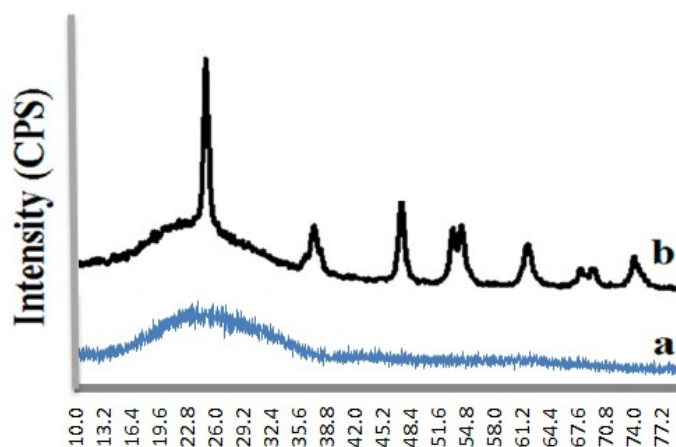
Jarayon davomida sintez qilingan zarrachalarning qalinligi atom kuchi mikroskopiyasi (AKM) yordamida aniqlandi. Shunday natijalardan biri 2-rasmda keltirilgan. AKM usulida olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ikki o'lchamli rombik plastikalarning qalinligi 15-30 nm ga teng.

2-rasm. Sintez qilingan TiO₂ zarrachalarining AKM analizi natijasi.

Shuningdek, xona haroratida sintez qilingan nanozarrachalarning kristalligi rentgen difraktometri (XRD) yordamida analiz qilindi. XRD natijalari sintez qilingan zarrachalar amorf koʻrinishda ekanligini koʻrsatdi. Nanozarrachalarning fotokatalitik xossalarini asosan anataz va rutil kristall koʻrinishlarni namoyon qilishi koʻplab ilmiy ishlarda [17, 18] isbotlangan. Tajribalardan olingan TiO₂ zarrachalari 500°C da termik ishlov berilgandan soʻng ular amorf tuzilishidan anataz kristall tuzilishga oʻtdi. Olingan natijalar 3-rasmda keltirilgan.

**3-rasm. Namunaning difraktogrammasi
XULOSA**

Zol-gel usulidan foydalanilgan holda aralash erituvchi (etanol va asetonitril) eritmasida ikki oʻlchamli TiO₂ning rombik tuzilishli kolloid zarrachalari sintez qilindi. Zarrachalarning morfologiyasi va hajmi SEMda, ularning qalinligi esa AKM larda foydalanilgan holda oʻrganildi. Sintez qilingan zarrachalarning hajmi 250-350 nm, qalinligi 15-30 nm ga tengligi qayd etildi.

ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Wang H, Liu H, Wang S, Li L, Liu X. Appl Catal, B: Environ. 2018; 224:341–349. doi: 10.1016/j.apcatb.2017.10.039.
2. Jawad N, Zareh T, Abir D, Lars Ö, and Rajeev A *ACS Applied Materials & Interfaces* **2013** 5 (17), 8516-8522
3. Tang ZL. Production and environmental treatment of titanium dioxide. Peking: Chem. Ind. Press; 2000 [In Chinese]
4. Z. Yang, D. Choi, S. Kerisit et al., *Journal of Power Sources*, vol. 192, no. 2, pp. 588–598, 2009.
5. M. Yamagishi, S. Kuriki, P.K. Song, *Thin Solid Films* 442 (2003) 227–231.
6. Fujishima, A.; Honda, K. Electrochemical Photolysis of Water at a Semiconductor Electrode. *Nature* **1972**, 238, 37–38.

7. Froschl, T.; Hormann, U.; Kubiak, P.; Kucerova, G.; Pfanzelt, M.; Weiss, C. K.; Behm, R. J.; Husing, N.; Kaiser, U.; Landfester, K.; Wohlfahrt-Mehrens, M. *Chem. Soc. Rev.* 2012, 41, 5313.
8. Kaden, W. E.; Wu, T. P.; Kunkel, W. A.; Anderson, S. L. *Science* 2009, 326, 826.
9. Liu, L. M.; McAllister, B.; Ye, H. Q.; Hu, P. J. *Am. Chem. Soc.* 2006, 128, 4017.
10. D.S. Tsoukleris, T. Maggos, C. Vassilakos, P. Falaras, Photocatalytic degradation of volatile organics on TiO₂ embedded glass spherules, *Catal. Today* 129 (2007) 96–101.
11. A. Mills, N. Elliott, G. Hill, D. Fallis, J.R. Durrant, R.L. Willis, Preparation and characterization of novel thick solgel titania film photocatalyst, *Photochem. Photobiol. Sci.* 2 (2003) 591–596.
12. M.H. Habibi, H. Vosoghian, Photocatalytic degradation of some organic sulfides as environmental pollutants using titanium dioxide suspension, *J. Photochem. Photobiol. A* 174 (2005) 45–52.
13. J.M. Warson, A.T. Cooper, J.R.V. Flora, Nanoglued titanium dioxide aerogels for photocatalysis, *Environ. Eng. Sci.* 22 (2005) 666–675.
14. Y.V. Kolen'ko, V.D. Maximov, A.A. Burukhin, V.A. Muhanov, B.R. Churagulov, Synthesis of ZrO₂ and TiO₂ nanocrystalline powders by hydrothermal process, *Mater. Sci. Eng. C* 23 (2003) 1003.
15. Hu Y, Ge J, Sun Y, Zhang T, Yin Y. *Nano Lett.* 2007;7:1832–1836. doi: 10.1021/nl0708157.
16. Macwan, D. P., Dave, P. N., & Chaturvedi, S. (2011). A review on nano-TiO₂ sol-gel type syntheses and its applications. *Journal of Materials Science*, 46(11), 3669-3686. doi:10.1007/s10853-011-5378-y
17. Coronado D R, Gattorno G R, Pesqueira M E E, Cab C, Coss R D and Osbam G 2008 Phase-pure TiO₂ nanoparticles: anatase, brookite and rutile *Nanotechnology* 19 145605
18. Ismail A A and Bahnemann D W 2011 Mesoporous titania photocatalysts: preparation, characterization and reaction mechanisms *J. Mater. Chem.* 21 11 686–707.